

украинского языка, собранный редакцией журнала «Киевская старина»1–4. Киев, 1907–1909. 4: 287) tövéhez (*тростян-*) járult.

3. Sebestyén Zsolt könyve – a fenti néhány észrevétel ellenére – nagy erudícióval megírt, a legjobb magyar névtani és etimológiai hagyományokat folytató alapos munka, amelynek folytatásához a szerzőnek erőt és kitartást kívánok.

ZOLTÁN ANDRÁS

Csernicskó István szerk., Nyelvek, emberek, helyzetek

A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben

PoliPrint Kft., Ungvár, 2010. 135 lap

A kötet szerzői, BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSERNICSKÓ ISTVÁN, MOLNÁR ANITA és MOLNÁR JÓZSEF különböző kutatási eredmények alapján mutatják be a magyar, az ukrán és az orosz nyelv használati körét, presztízsét és funkcionális megterheltségét a kárpátaljai magyar közösségben. A könyv újdonság abból a szempontból, hogy részletesen beszámol az ukrán törvények nyelvi szabályozásról szóló részeiről, de gyakorlati oldalról is megközelelti a kérdést: egy alapos szociolingvisztikai felmérés eredményei alapján képet kaphatunk arról, hogy a törvény biztosította nyelvi jogosítványokkal hogyan tudnak élni és hogyan élnek Ukrajnában a magyar anyanyelvű emberek. A könyv ilyen módon bepillantást ad a többnyelvű kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatának a hétköznapjaiba, illetve a nyelvi kisebbségi lét okozta nehézségekbe. A könyv számos illusztrációt tartalmaz (utcatáblákat, üzletfeliratokat, plakátokat, információs táblákat stb.), amelyek még közelebb hozzák az olvasóhoz a kárpátaljai magyarok mindennapjait.

A kötet öt fő részre tagolódik, amelyek – egy kivételtől eltekintve – több szerzővel rendelkeznek. A fejezetek egymásra épülnek és egymást kiegészítik, ezért a könyv jól felépített, egységes benyomást kelt.

Az első fejezetben a szerzők, BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSERNICSKÓ ISTVÁN és MOLNÁR ANITA tisztázzák a két- és többnyelvűséggel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat (kétnyelvűség, többnyelvűség, első nyelv, másodnyelv, idegen nyelv, nyelvi repertoár, kommunikatív kompetencia, nyelvhasználati színtér stb.), bemutatják a többnyelvű közösségekben fellelhető nyelvi folyamatokat (nyelvmegtartás, nyelvcseré, nyelvviasszorulás), és történelmi példákat is hoznak ezek illusztrálására. A nyelvcserére példaként SUSAN GAL (1991) kutatásait idézik, amelyek a magyar nyelv fokozatos viasszorulását mutatják be a német nyelvvel szemben az ausztriai felsőöri közösségben (14–5). A fejezet végén megismerhetjük a könyvben bemutatott szociolingvisztikai kutatások tárgyát és céljait, illetve azt a hét hipotézist, amelyekre a kötet végén a szerzők értékelés céljából még vissza fognak térni.

A második fejezetben BEREGSZÁSZI ANIKÓ és CSERNICSKÓ ISTVÁN rövid összefoglalóját olvashatjuk az ukrán nyelvhasználat témájában eddig született tanulmányokról és kutatási eredményekről. Sokan foglalkoztak már ezzel a kérdéssel – többek között az Ukrán Tudo-

mányos Akadémia és a Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet is –, többségük azonban csupán az ukrán, az orosz, és esetleg e két nyelv kontaktusváltozata, a szurzsik nyelv funkcionális megterheltségét vizsgálták, szinte teljesen figyelmen kívül hagyva más nemzeti kisebbségek nyelvhasználatát. A magyar nyelv vonatkozásában úttörő szerepet játszik KONTRA MIKLÓS (1996, 2006) nevéhez fűződő „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” elnevezésű kutatási program, de számos más írás is született ebben a témában, amelyek a könyv szakirodalmi hivatkozásaiiban megtalálhatóak. Jelen kötet is ebbe a sorba illeszkedik bele.

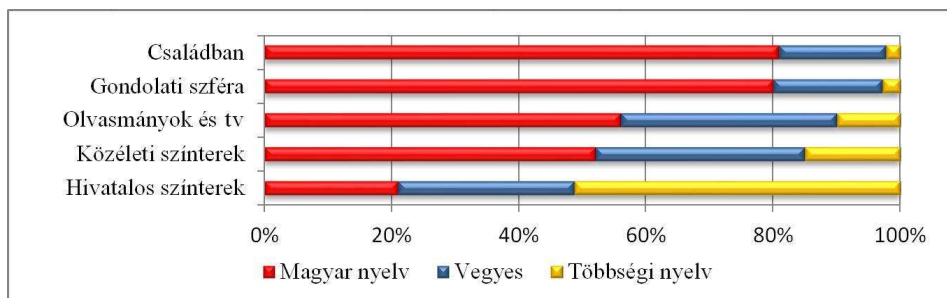
A harmadik fejezet értékes információkkal szolgál az Ukrajnában érvényben lévő, a nyelvválasztást meghatározó jogszabályokról, melyek mellett forrásként meg van nevezve a törvénykönyv, illetve a törvények cikkelyének, pontjának a száma is; mindez CSERNICKSKÓ ISTVÁNNAK az alaposágát és kimerítő kutatómunkáját tükrözi. A szerző részletesen elemzi a társadalmi élet különböző szféráiban (igazságszolgáltatás, közigazgatási hatóságok, közszolgálati szervek, tömegtájékoztatási eszközök, kulturális létesítmények, gazdasági élet, társadalmi élet) érvényben lévő jogi szabályozásokat, rávilágítva ezek ellentmondásaira, visszásságaira és következetlenségeire is. Megtudhatjuk például, hogy a *de jure* egynyelvű Ukrajnában több az ukrán nemzetiségű (a lakosság 78%-a), mint az ukrán anyanyelvű állampolgár (a lakosság 68%-a), ezért a jogszabályok nem a nyelvi jogokat, hanem a *n e m z e t i s e g e k n y e l v i j o g a i t* veszik figyelembe. Emellett az ukrán nyelvtörvény a kisebbségi nemzetiségi nyelvnek az államnyelvvel – „a társadalmi élet nyilvános szféráiban a kötelező érintkezés” nyelvvel (30) – való párhuzamos használatát a közigazgatásban mind szóban, mind pedig írásban csak abban az esetben engedélyezi, ha az adott kisebbség képviselői az adott közigazgatási területen *t ö b b s é g b e n* vannak (38). Annak ellenére, hogy Ukrajna törekszik saját jogrendszerének a nemzetközi normákhoz való igazítására, ez a küszöb európai viszonylatban egyedülállóan magas.

A negyedik fejezet egy közel hatszáz fős végzett kérdőíves szociológiai vizsgálatot mutat be, amely harmincöt nyelvhasználati szintér (informális: szülővel való beszélgetés, imádkozás stb., félformális: bolt, vendéglő stb., formális: munkahely, bíróság stb.) és hét szociológiai változó (nem, életkor, iskolázottság, oktatás tannyelve, lakóhely típusa, nagysága és nemzetiségi összetétele) kapcsolatán keresztül próbálja feltárni az ukrán, az orosz és a magyar nyelv használati körét, gyakoriságát és presztízsét a kárpátaljai magyar közösségben. A fejezet szerzői, BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSERNICKSKÓ ISTVÁN, MOLNÁR ANITA és MOLNÁR JÓZSEF kiemelten foglalkoznak az anyanyelvi oktatás jelentőségének az elemzésével is. A kötet mellékletében található a kutatáshoz használt kérdőív egy kitöltött példányának másolata is, amely közvetlenül szembesíti az olvasót azzal a sajátos helyzettel, amellyel egy többnyelvű közösség tagjai minden nap találkozhatnak, és amelyhez boldogulásuk érdekében alkalmazkodniuk kell.

A vizsgálatok eredményeit számos ábra és táblázat illusztrálja, amelyek közül többet is érdemes lett volna bemutatni annak a ténynek a hatékonyabb szemléltetésére, hogyan szorult vissza a magyar nyelv a különböző nyelvhasználati szintereken a kárpátaljai magyar közösségben. Ezért e szemle írója készített egy összefoglaló táblázatot a fejezetben található adatok alapján (63–88):

1. ábra

Kárpátaljai magyar adatközlők nyelvválasztása különböző nyelvhasználati szintereken

A kérdőíves vizsgálat kiegészült egy telefonon elvégzett felméréssel is annak kiderítésére, mennyire valószínűsíthető meg a gyakorlatban az abszolút magyar többségű helységekből a jogilag engedélyezett magyar nyelvű ügyintézés a hivatalokban. Az eredmények alapján elmondható, hogy a magyar nyelvű szóbeli ügyintézés általában elfogadott és a legtöbb hivatalban valóban meg is oldható, az írásos ügyintézés azonban sok helyen akadályokba ütközik: igen ritkán fordulnak elő például kétnyelvű formanyomtatványok vagy hivatali űrlapok (110).

Annak ellenére, hogy a fejezet szerzői többször megemlítik, hogy a vizsgált minta a 2001-es ukrainai népszámlálási adatokat alapul véve nem volt reprezentatív (57, 61, 72), a könyv egy későbbi részében erről a vizsgálatról, valószínűleg tévesen, mint „a kárpátaljai magyar közösség 593 fős, reprezentatív mintáján végzett” terepkutatásról olvashatunk (107). Bár a vizsgálat érdekes és figyelemre méltó eredményeket hozott, a reprezentativitás hiánya miatt mégsem lehet kijelenteni, hogy ezek pontosan tükrözik a kárpátaljai magyarság nyelvhasználatát.

A fejezet e mellett tartalmaz egy pontatlanságot is a véletlenszerű mintavétel rövid ismertetéséről szóló részében. E szerint „a nagy számok törvénye alapján a véletlenszerűen vett minta eloszlása a mintaelemszám növelésével a teljes sokaság eloszlásához tart” (57). Ez a definíció az idézetben található állítással ellentétben nem a nagy számok törvényét, hanem a matematikai statisztika alaptételét írja le (RÉNYI 1968: 333–4). A nagy számok törvényének egyik megfogalmazása ezzel szemben azt mondja ki (vö. RÉNYI 1968: 309–59), hogy egy kísérletet sokszor elvégezve az eredmények átlaga egyre közelebb kerül az elméleti átlaghoz (várható értékhez).

Az ötödik fejezetben CSERNICSKÓ ISTVÁN és MOLNÁR ANITA összefoglalják az eddigi kutatási eredményeket, összevetik ezeket a kötet elején ismertetett munkahipotézisekkel, illetve összehasonlítják a jogszabályok által biztosított lehetőségeket a nyelvhasználati gyakorlattal. A szerzők a nyelvi jogosítványok maximális kihasználására bátorítanak, hiszen, mint mondják: „a nyelvet csak és kizárólag az tartja fenn, ha használják” (114). Ideálisnak tartanak a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvi státuszba emelését, hogy a magyar anyanyelvű ukrán állampolgárok „életük java részét anyanyelvükön élhessék meg [...] anélkül, hogy életpályájuk megcsönkulna, előmenetelük csorbát szenvedne” (114). Ez azonban, a fennálló ukrán politikai helyzet miatt, ahol a nyelvi kérdés – sajnálatos módon – a politikai csatározások középpontjában áll, egyelőre nem tud megvalósulni.

A kötetben többször – és néha feltűnően redundáns módon – visszaköszön Kárpátalja történelmének, nemzetiségi és nyelvi tagoltságának meghatározó szerepe a lakosság nyelvismerete, nyelvhasználata, oktatása és mindennapi életben való boldogulása szempontjából. Mivel a terület a 20. században hat különböző országhoz tartozott, amelyek vezetői rendszerint a saját érdekeik szerint alakították a nyelvpolitikát, a térségben többször is megváltozott a hivatalos nyelv. Ez oda vezetett, hogy – mivel az aktuális hatalom nem tudta azonnal biztosítani a nyelvoktatáshoz szükséges eszközöket – bizonyos átmeneti időszakokban újságok és napilapok szolgálták tananyagként is, és szótárként is a tanulók számára (95). A lakosságnak egyik évről a másikra kellett volna elsajátítania az ország éppen aktuális hivatalos nyelvét, sutba dobva az előző hatalom által megkövetelt államnyelv több éves tanulása során szerzett ismereteket.

A kárpátaljai magyaroknak anyanyelvükhöz való pozitív hozzáállását azonban jól jellemzik a kötetben található felmérések eredményei, illetve a kitöltött kérdőívben található – valószínűleg nem egyedi – kedves vélemény, amely szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul (134). Mindezek alapján megállapítható, hogy „a kárpátaljai magyar lakosság [...] ragaszkodik az anyanyelvéhez” (BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ 2004: 15).

Ezt az olvasmányos kötetet nagy haszonnal forgathatják mindazok, akiket elsősorban nyelvészeti, szociolingvisztikai vagy jogi kérdések és problémák érdekelnek, de azok is, akik szeretnének ízelítőt kapni a terepmunka szépségeiből és nehézségeiből. Emellett jó szívvel ajánlom a bemutatott könyvet mindenkinek, aki többet kíván megtudni a kárpátaljai magyarok sajátos és sokszor nem könnyű helyzetéről, vagy mindössze bepillantást szeretne nyerni egy nyelvi kisebbségben élő embercsoport hétköznapijaiba, nyelve megtartásáért folytatott küzdelmébe.

A hivatkozott irodalom

- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKÓ ISTVÁN 2004. „... itt mennyit ér a szó?” Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. PoliPrint Kft., Ungvár.
- GAL SUSAN 1991. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? Regio 1: 66–76.
- KONTRA MIKLÓS 1996. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In: DIÓSZEGI LÁSZLÓ szerk., Magyar-ságkutatás 1995–96. Teleki László Alapítvány, Bp. 113–23.
- KONTRA MIKLÓS 2006. A határon túli magyar nyelvváltozatok. Magyar Nyelv 102: 549–76.
- RÉNYI ALFRÉD 1968. Valószínűségszámítás. Tankönyvkiadó, Bp.

DÖTSCH SZILVIA

Borsos Balázs, A magyar népi kultúra regionális struktúrája

A Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében 1–2.

MTA Néprajzi Intézet, Budapest, 2011. 563 + 354 lap

1. Az 1959 és 2012 között megjelent 24 magyar nyelvátlasz mindegyikéről készült már valamilyen elemzés, melyek jellemzően a nyelvátlaszok részeként, a térképek előtt vagy után jelentek meg, esetleg egy-egy monográfiaként vagy egy tudományos fokozat el-